

Колодін Д. О.,
кандидат юридичних наук, доцент,
декан факультету цивільної та господарської юстиції
Національного університету «Одеська юридична академія»

Степаненко О. В.,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінального права
Національного університету «Одеська юридична академія»

ПОРІВНЯЛЬНИЙ МЕТОД В КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОМУ ДОСЛІДЖЕННІ

COMPARATIVE METHOD IN CRIMINAL LAW INVESTIGATION

У статті проаналізовано особливості застосування порівняльного методу в кримінально-правовому дослідженні та досліджено підходи до побудови методології у галузі кримінального права.

Методологія кримінально-правових досліджень має на меті забезпечення високого рівня якості й ефективності наукових досліджень у відповідній сфері пізнання. Обрання методології, на якій ґрунтується науковий аналіз, надає дослідженням фундаментального характеру та вказує на ті відправні світоглядні і філософські та логіко-гносеологічні засади, які дослідник обирає як засоби наукового пізнання, а недосконалість і недоліки в методології та методах можуть потягнути за собою можливі помилки і хибність як у дослідженні, так і в отриманих результатах.

Загалом, у сучасних умовах розвитку суспільних відносин, однією з ключових тенденцій розвитку науки кримінального права є пошук ефективних способів дослідження кримінально-правових явищ. Одним із таких способів є використання порівняльного методу.

З точки зору наукової методології метод порівняння є пізнавальним процесом, що дає змогу виявити подібні та відмінні ознаки (риси) об'єктів. При цьому, порівняння означає зіставлення одного з іншим задля з'ясування їх співвідношення. Результатом порівняння є отримання нової інформації, як про властивості порівнюваних явищ, так і про їх опосередковані взаємозв'язки і загальні тенденції їх функціонування та розвитку. Більше того, як наслідок проведення порівняльного дослідження може бути не лише, до прикладу, внесення конкретних пропозицій щодо діючого законодавства та практики його застосування, а й розширення та збагачення правових традицій. Зважаючи на дані обставини, використання порівняльного методу дослідження сприяє перейняттю випробувані іноземною практикою механізми регулювання кримінально-правових відносин та визначенню найбільш досконалих з техніко-юридичного боку, науково обґрунтованих, апробованих на практиці та актуальних положень кримінального законодавства зарубіжних країн, в контексті можливості їх врахування під час удосконалення кримінального законодавства України.

Ключові слова: порівняння, метод, компаративістика, кримінально-правове дослідження, наука, правозастосування.

The article analyzes the features of the comparative method in criminal law research and examines approaches to building a methodology in the field of criminal law.

The methodology of criminal law research aims to ensure a high level of quality and efficiency of research in the relevant field of knowledge. The choice of methodology on which scientific analysis is based gives research a fundamental character and indicates the basic worldview and philosophical and logical-epistemological principles that the researcher chooses as a means of scientific knowledge, and imperfections and shortcomings in methodology and methods can lead to possible errors both in the study and in the results obtained.

In general, in the current conditions of development of public relations, one of the key trends in the development of the science of criminal law is the search for effective ways to study criminal law phenomena. One such method is to use a comparative method.

From the point of view of scientific methodology, the method of comparison is a cognitive process that allows to identify similar and different features of objects. In this case, comparison means comparing with each other to find out their relationship. The result of the comparison is new information, both about the properties of the compared phenomena, and about their indirect relationships and general trends in their functioning and development. Moreover, the

consequence of a comparative study may be not only, for example, the introduction of specific proposals for existing legislation and practice, but also the expansion and enrichment of legal traditions.

Given these circumstances, the use of a comparative method of research contributes to the adoption of tried and tested in foreign practice mechanisms for regulating criminal law. This makes it possible to identify the most technically and legally sound, scientifically sound, tested in practice and useful provisions of criminal law of foreign countries, in the context of the possibility of taking them into account when improving the criminal law of Ukraine.

Key words: *comparison, method, comparative studies, criminal law research, science, law enforcement.*

Розвиток науки кримінального права та зростання значення методу порівняння як способу дослідження кримінально-правових явищ зумовлює значний інтерес до вироблення єдиних підходів, правил, вимог щодо проведення досліджень та критеріїв оцінки отриманих результатів.

Методологія дослідження є стрижнем наукового пізнання та пропонує систему методів дослідження правових об'єктів, узагальнює теоретичні положення та включає в себе світоглядні орієнтири й особливості менталітету дослідника [1, с. 3]. Порівняльна методологія використовується під час дослідження всіх правових явищ, однак визначення інструментів методології конкретного наукового дослідження зумовлене двома головними чинниками:

1) метою дослідження та завданнями, що вирішуються для її досягнення, а також його вибраними об'єктом і предметом;

2) теоретичними, правовими й емпіричними передумовами, установлення яких передусе накопиченню нових знань про них [2, с. 81].

Для обрання вірного методологічного сценарія побудови порівняльного дослідження, варто узагальнити функції таких досліджень:

- функція сприяння законотворчості: у зв'язку з тим, що нормотворча і нормопроектувальна діяльність вимагає детальної розробки текстів нормативно-правових актів з урахуванням не лише вітчизняного, а й загальносвітового досвіду регулювання відповідних суспільних відносин;

- функція забезпечення належного тлумачення законодавства: роз'яснення як національних нормативно-правових актів, так і міжнародних договорів та актів міжнародних організацій;

- функція сприяння правозастосовній практиці: знаходить своє втілення у взаємовпливі і взаємоузгодженості сучасної правової доктрини та юридичної практики;

- інтеграційна функція: сприяє гармонізації та реалізації інших механізмів взаємодії національних законодавств;

- аналітична функція: дає змогу зробити прогностичні висновки та уникнути прорахунків та провести «попереднє оцінювання» наслідків тих чи інших процесів [6, с. 23].

Як справедливо зауважує американський професор Едвард Еберле, методологія порівняльного дослідження повинна охоплювати декілька важливих кроків:

1) отримання необхідних навичок для дослідника, в тому числі поглиблення знань про культуру країни, право якої вивчається, отримання необхідних лінгвістичних навичок, а також застосування нейтральних, об'єктивних і оціночних підходів;

2) застосування інструментарію для оцінки як схожостей, так і відмінностей правових норм у порівнюваних країнах;

3) застосування такого ж інструментарію для аналізу «внутрішнього права»;

4) узагальнення висновків, що дають відповідь на питання про те, які корисні знання були здобуті про зарубіжну правову систему та яким чином ці нові висновки можуть вплинути на оцінку чи вдосконалення національної системи права країни дослідника [13, с. 55].

Щодо поглядів на роль порівняльного методу для кримінально-правового дослідження варто зазначити наступне.

На думку А.С. Політової функціональне призначення методу порівняння під час здійснення кримінально-правових досліджень полягає у виявленні загального й особливого в розвитку національних правових систем, у виробленні унікальних підходів до визначення злочинності і караності діянь у різних державах [10, с. 260].

Інший погляд на застосування порівняльного методу в науці кримінального права запропонував В.О. Туляков. Дослідник переконаний, що порівняльний метод у науці кримінального права використовується для визначення змісту та сутності кримінально-правових норм та інститутів, характеристик кримінальної політики держави чи міждержавних угруповань,

законодавство яких досліджується, із метою виявлення загальних сутнісних рис і характеристик догми права та закономірностей її розвитку для подальшого визначення можливих напрямів удосконалення кримінально-правового законодавства і практики його застосування. Більше того, В.О. Туляков зауважує, що методологія наукових досліджень у сфері кримінально-правових досліджень побудована на констатації того, що соціальні конструкти кримінальної відповідальності та покарання, кримінального правопорушення тощо розуміються не стільки як мовні та культурологічні явища, скільки як елементи об'єктивної реальності, що виконують у суспільстві власні функції, пов'язані із забезпеченням безпеки особи, суспільства, держави, світового правопорядку [11, с. 32].

М.І. Панов досліджуючи методологічні засадами аналізу проблем Особливої частини кримінального права України, здійснив огляд системи методів, що використовуються під час дослідження елементів Особливої частини та зауважив, що доповнюючи один одного, методи утворюють складну діалектично суперечливу і водночас єдину систему взаємопов'язаних прийомів наукового пізнання. При цьому, метод порівняння (або як його ще позначено в статті – порівняльно-правовий компаративний метод) зумовлюється потребою у формуванні власної української національної правової системи, яка відповідала б сучасним світовим тенденціям правового розвитку й міжнародним стандартам, особливо у сфері охорони прав та свобод людини і громадянина від суспільно небезпечних посягань. На думку автора, цей метод дозволяє вийти за межі своєї національної правової системи, проаналізувати проблеми юридичної науки та практики з кримінального права інших держав, розширити рамки юридичних пошуків, здійснити обмін правовою інформацією, науковими ідеями, врахувати як позитивний, так і негативний юридичний досвід у законотворчості й у правозастосуванні [9, с. 35].

Ю.О. Баранова у своїй роботі зауважила методологічні правила, які слід використовувати при визначенні порівнюваності правових об'єктів. Так, на думку дослідниці порівнюваність є можливою лише внаслідок дотримання відповідності між видом порівняння та масштабами дослідження; порівнюваними визнаються об'єкти,

що належать до одного рівня та виду (правило однопорядковості); порівнюваними визнаються об'єкти, що знаходяться в одній сфері (правовій, соціальній, культурній, економічній); при визначенні порівнюваності правових об'єктів слід враховувати регіональні особливості утворення та функціонування даного об'єкта у різних країнах тощо. Також, визначено і методологічні правила непорівнюваності правових об'єктів: вони можуть мати схожі параметри, але не охоплюються метою дослідження; відсутність аналога в інших правових системах; один з об'єктів знаходиться під ідеологічним, релігійним чи іншим впливом, внаслідок чого неможливо об'єктивно виокремити його якості; критерії порівняння не охоплюють головних ознак предмета дослідження тощо [3, с. 2].

На переконання Кристофера Осаке заурокою успішності та результативності проведення порівняльно-правових досліджень є взаємодія трьох компонентів: чітке розуміння у виборі методів порівняння, правил порівняння та механізму порівняння. Найбільш поширеними та апробованими практикою вчений виділяє такі методи порівняння як:

- текстуальне порівняння задля з'ясування того, який текст найбільше підходить для імплементації до національного законодавства;
- функціональне порівняння, при якому порівнюється не текст, а функції, які забезпечує той чи інший інститут права;
- концептуальне порівняння для порівняння концепції правового інституту, що розглядається, в цілому;
- проблемне порівняння для з'ясування, як та чи інша проблема вирішується в різних країнах і чи є можливим застосування конкретного рішення для даної національної правової системи [8, с. 51].

Тож, з урахуванням вищевказаних позицій наявні достатні підстави вважати метод порівняння не лише загальновизнаним у вітчизняній кримінально-правовій науці, а й реально застосовуваним у сфері кримінально-правових досліджень.

Варто звернути увагу і на ту обставину, що елемент критичного порівняння простежується навіть на початковому етапі визначення правильної методології майбутнього кримінально-правового дослідження.

При проведенні кримінально-правових досліджень та осмисленні їх результатів слід виходити з того, що такі дослідження мають проводитися виходячи з ряду важливих принципів та базуватись на певних правилах, недодержання яких призводить до некоректності конструкцій і висновків. Тому, в компаративістиці розроблено інструментарій та сформовано певні вимоги застосування методу порівняння, зокрема:

1) об'єктивності, функціоналізму, порівняльності, всебічного врахування історичних, національних, економічних та соціально-політичних умов;

2) врахування сутнісної відмінності окремих зовнішньо схожих явищ та процесів правової дійсності;

3) врахування специфіки окремих кримінально-правових систем та їх інститутів, що визначає унікальність деяких юридичних термінів;

4) врахування при проведенні співставлення законодавчого матеріалу того факту, що змістовне наповнення однакових термінів може суттєво різнитись [7, с. 110].

На практиці, використання порівняльного методу дослідження супроводжується цілим рядом методологічних правил, які регулюють відповідну наукову діяльність: методологічні правила визначення непорівнювальності правових об'єктів, методологічні правила збору інформації, методологічні правила аналізу інформації, методологічні правила оцінки результатів порівняльно-правових досліджень [12, с. 6]. Під методологічним правилом пропонується розуміти узагальненні формули, які виражають закономірності організації дослідницької діяльності, встановлюють взаємозв'язок загальнометодологічних і теоретичних настанов та їх

координацію з відомостями про предмет порівняльно-правових досліджень та покликані забезпечити однозначність, стандартність та впорядкованість дослідницької діяльності [4].

Тому, використання порівняльного методу при здійсненні кримінально-правового дослідження має здійснюватися виходячи з наступного:

1) актуальність порівняльно-правового дослідження обумовлюється предметом науки кримінального права;

2) встановлення теоретико-методологічних засад проведення порівняльно-правового дослідження є його невід'ємною змістовною частиною;

3) при проведенні дослідження слід виважено поставитись до методологічних правил збору та аналізу інформації, які вимагають чітко визначитись із його теоретичним підґрунтям, нормативною та емпіричною базою [5, с. 155].

Тож, порівняльний метод у кримінально-правовому дослідженні полягає у зіставленні двох чи більше таких, що можуть бути порівняні, об'єктів та виділення в них загального, спільного, схожого, відмінного та унікального. Також, в результаті проведеного дослідження можна підсумувати, що при проведенні порівняльно-правових досліджень і тим більше, при осмисленні їх результатів слід виходити з того, що такі дослідження мають проводитися виходячи з ряду важливих принципів та базуватись на певних правилах, недодержання яких призводить до некоректності порівняльно-правових конструкцій і висновків. На сьогодні вже розроблено достатній інструментарій і сформовані певні вимоги застосування методу порівняння, що сприяють якісному дослідженні кримінально-правових явищ.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бакаєв Д.І. Порівняльне правознавство: галузевий аспект. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. Вип. 6. Том 1. 2018. С. 3-7. http://apnl.dnu.in.ua/6_2018/tom_1/3.pdf
2. Бандурка О.М., Богатирьова О.І. Застосування порівняльного методу в науці кримінально-виконавчого права. *Право і суспільство*. Вип.1. 2013. С. 81-85. http://www.pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2013/1_2013/13.pdf
3. Баранова Ю.О. Методологічні правила порівняльно-правових досліджень : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Одеса. 2015. 24 с. <http://dspace.onua.edu.ua/handle/11300/3225>
4. Безгинський Б. Методологічне дослідження щодо встановлення кримінальної відповідальності за незаконне збагачення. *Філософські та методологічні проблеми права*. Вип. 2. Том 22. 2021. <https://philosophy.naiu.kiev.ua/index.php/philosophy/article/view/1460>
5. Булейко А.О. Підходи до проведення порівняльно-правових досліджень звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з дійовим каяттям. *Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності*. Вип. 4(51). 2014. С. 154-161. <https://journals.indexcopernicus.com/api/file/viewByFileId/348014.pdf>

6. Данильян О.Г., Дзьобан О.П. Організація та методологія наукових досліджень: навчальний посібник. Харків: Право. 2017. 448 с. https://pravo-izdat.com.ua/image/data/Files/323/3_Organizacija%20ta%20metidologija_NP_vnutri.pdf

7. Каменський Д.В. Методологічні особливості порівняльних кримінально-правових досліджень: здобутки української та американської доктрин. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*. 2020. Вип. 44. С. 109-112. <http://www.vestnik-pravo.mgu.od.ua/archive/juspradenc44/25.pdf>

8. Осаке К. Сравнительное правоведение в схемах. Общая и Особенная части : Учеб.-практ. пособие. 2-е изд., перераб. и доп. М.: Дело, 2002. 464 с. <http://portal.iapm.edu.ua/portal/media/books/5a4ab73ce2ed4b60b30c22e94154cb30.pdf>

9. Панов М.І. Проблеми методології науки кримінального права. : вибр. наук. пр. Харків: Право. 2018. 472 с. https://pravo-izdat.com.ua/image/data/Files/405/3_Problemi%20metodologii%20nauki_vnutri.pdf

10. Політова А.С. Використання порівняльного правознавства у кримінальному праві. Наука кримінального права в системі міждисциплінарних зв'язків: матеріали міжнар. наук.-практ. конф., 9–10 жовт. 2014 р.. Харків: Право. 2014. С. 259–262. [http://ek.nlu.edu.ua/cgi-bin/irbis64r_01/cgiirbis_64.exe?Z21ID=&I21DBN=IBIS_PRINT&P21DBN=IBIS&S21STN=1&S21REF=&S21FMT=FULLW_print_2&C21COM=S&S21CNR=500&S21ALL=\(%3C.%3EA=Політова,%20А.%20С.%3C.%3E%29](http://ek.nlu.edu.ua/cgi-bin/irbis64r_01/cgiirbis_64.exe?Z21ID=&I21DBN=IBIS_PRINT&P21DBN=IBIS&S21STN=1&S21REF=&S21FMT=FULLW_print_2&C21COM=S&S21CNR=500&S21ALL=(%3C.%3EA=Політова,%20А.%20С.%3C.%3E%29)

11. Туляков В.О. Порівняльний метод у науці кримінального права. Правова доктрина України: у 5 т. Харків: Право. 2013. Т. 5. *Кримінально-правові науки в Україні: стан, проблеми та шляхи розвитку*. С. 30–40. <http://dspace.onua.edu.ua/handle/11300/4141>

12. Хавронюк М.І. Компаративний метод у сучасному кримінально-правовому дослідженні: мета застосування. *Право.ua*. Вип. 1. 2017. С. 5-9. <https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2020/07/24/havronyuk-m-i-komparatyvnyj-metod-u-suchasnomu-kryminalno-pravovomu-doslidzhenni.pdf>

13. Eberle E. Methodology of Comparative Law. *Roger Williams University Law Review*. 2011. № 16. P. 51–72. https://docs.rwu.edu/rwu_LR/vol16/iss1/2/